

LOGISTIKANING YO'NALISHLARI VA TUSHUNCHALARI

Eshqobilova Nargiza Mengnazarovna

Email: nargizaeshqobilova1@gmail.com

Tell: +998 90 245 36 76

Shokirov Humoyiddin Baxriddin o'g'li

Email: shokirovhumoyiddin@gmail.com

Tell: +998 91 575 55 32

Annotatsiya: Ushbu maqolada keng ma'noda logistika va uning obyekt va predmeti haqida, hamda logistikaning rivojlanish bosqichlari to'g'risida ma'lumot keltirilgan. Bundan tashqari logistikaning asosiy maqsadi, tushunchalari yoritib berilgan.

Kalitso'zlar: Iqtisodiyot, logistika, transport, xomashyo, ishlab chiqarish, iste'mmolchi, mahsulot.

Kirish

Hozirgi paytda logistika sohasidagi nazariy va amaliy natijalarni ommalashtirish, ulaming samaradorligini oshirish maqsadida turli mamlakatlarda logistik tashkilotlar faoliyat ko'rsatmoqdalar. «Ishlab chiqarish va zaxiralami boshqarish muammolari Amerika jamiyati», «Menejment muammolari bo'yicha Amerika kengashi», «Logistika va transportlashtirish bo'yicha Amerika jamiyati», «Material boshqaruvi bo'yicha Xalqaro jamiyat», «Rossiya logistika bo'yicha muvofiqlashtirish kengashlari» va boshqalar.

Mamlakatda logistikaning qanday rivojlanganligi mamlakatning qay darajada rivojlanganligini aniqlab beruvchi kichik omillardan biri hisoblanadi. Shu uchun ham yurtimizda logistikaga qo'shimcha e'tibor qaratilmoqda, jumladan: O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Transport sohasida davlat boshqaruvi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2019-yil 1-fevraldagi PF-5647-son Farmoni va "O'zbekiston Respublikasi Transport vazirligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida" 2019-yil 1-fevraldagi PQ-4143-son qaroriga muvofiq Vazirlar Mahkamasi qarori.

Bundan tashqari hozirgi vaqtda respublikada 2015 — 2019-yillarda muhandislik-kommunikatsiya va yo'l-transport infratuzilmasini rivojlantirish hamda modernizatsiyalash Dasturi amalga oshirilmoqda, Dasturda yuksak xalqaro talablar va standartlarga mos keladigan milliy transport tarmog'ini rivojlantirish sohasida yagona kompleks strategiyani ishlab chiqish, respublika mahsulot ishlab chiqaruvchilarining o'z mahsulotini mintaq va jahon bozorlariga istiqbolda olib chiqish talab-. hisobga olgan holda uning xalqaro transport kommunikatsiyalariga keng miqyosda

integratsiyalashuvini ta'minlash nazarda tutilmoqda.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Har bir mamlakat iqtisodiyotining rivojlanishida uning qon tomiri bo'lgan logistika tizimi juda muhim ahamiyatga ega. Samarador logistika tizimi ichki bozorda tayyor mahsulot va xom-ashyo harakatini optimallashtirish orqali tovar va xizmatlarning xaridorlar uchun qulay sharoit va arzon narxlarda yetkazib berilishini ta'minlaydi, bozordagi raqobatni rag'batlantiradi. Tashqi bozorda esa mamlakatning iqtisodiy raqobatbardoshligini oshiradi va jahon iqtisodiyotiga integratsiya jarayonini tezlashtiradi. Rivojlanib borayotgan mamlakatimiz uchun samarador logistika tizimini tashkil qilish juda ham muhim.

Logistikaning asosiy maqsadi raqobat bozorida boshqa raqobatchilardan yaxshiroq holatda bolish va ko'proq foyda olishni ta'minlashdir. Bu maqsadga erishish moddiy oqimlarni boshqarish jarayonlarida quyidagi qoidalarga amal qilishni taqozo etadi (logistikaning yetti qoidasi):

- MAHSULOT yoki **OBJEKT (SUBYEKT)** - zarur mahsulot, mos obyekt (subyekt);
- SIFAT - mos keladigan sifat;
- MIQDOR - kerakli miqdorda;
- VAQT - kerakli vaqtda yetkazilishi kerak;
- JOY - kerakli joyga;
- XARAJATLAR - kam xarajatlar bilan;
- ISTE'MOLCHI - kerakli (mos) iste'molchiga.

Logistika tushunchasi juda qadimiy tarixga ega bo'lib, birinchi marta harbiy fan sifatida vujudga kelgan. IX asrda Vizantiyada bu tushunchaga qo'shinni barcha kerakli narsalar bilan bilan o'z vaqtida aniq ta'minlash jangning muvaffaqiyatini belgilovchi omil deb qaralgan. Vizantiya imperiyasida

«logist» mansabi joriy etilgan bo'lib ular oziq-ovqat taqsimoti bilan shug'ullanganlar. Ispan huquqshunosi va iqtisodchisi Polo de Ondegardoning 1572-yilda xabar berishicha ink Imperiyasi chinovniklari tomonidan ink saroyi uchun zarur bo'lgan oziq-ovqat miqdorining hisobi olib orilgan. Bunda ularni qayerdan tashib keltirilishi, yetkazib kelish vaqti va tashish masofalarining hisoblari olib borilgan. XIX asrda fransuz olimi A.G. Jomini logistikani armiya va front orqasini boshqarish, tashishni rejalashtirish va tashkil etish bo'yicha fan deb talqin etadi. 1850-yilda Sankt-Peterburgda chop etilgan «Harbiy ensiklopedik leksion»da logistika deb uzoqda va dushman yaqinida qo'shinni ko'chirishni boshqarish, qo'shinni orqadan ta'minlashni tashkil etish san'ati deb tushuncha berilgan. Buyuk bobokalonlarimiz Amir Temur, Bobur Mirzo va boshqalar ham safarlarga chiqishda qo'shinni o'z vaqtida qurolyarog', oziq-ovqat mahsulotlari, kiyim-kechak va boshqa barcha zarur narsalar bilan ta'minlashga juda katta ahamiyat berishgan. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, buyuk

bobokalonimiz Amir Temur davrida hozirgi zamon axborot va kompyuter texnologiyalari bo'lmaganiga qaramay, qo'shinni tashkil etish va ta'minotida integrallashgan logistika asoslari qo'llangan ekan.

Hozirgi kunda logistika atamasiga o'nlab tushunchalar berilgan bo'lib shulardan ba'zilarini ko'rib chiqaylik.

1. D.S. Nikolayev tahriri ostida chop etilgan «Tashqi savdo transport operatsiyalari va logistika» o'quv qo'llanmamasida (M. ANXIL, 1999) logistikaga «ta'minot masalalarini, sanoat ishlab chiqarishni, tovarlarning taqsimlanishini, tayyor mahsulotni sotishni tashkil etishni o'z ichiga oluvchi, ishlab chiqarish, transport va taqsimot tizimini yondoshish orqali ratsion tashkil etish» haqidagi fan deb ta'rif berilgan.

2. Xalqaro ekspeditor (1998, №9) jomalida: a) logistikaga Materiallar va axborot oqimlarini va ular orasidagi aloqalami boshqarish muammolarini o'z ichiga oluvchi fandagi kompleks yo'nalish, b) Tizimlarda oqimlarni boshqarish haqidagi fan deb tushuncha berilgan.

3. O.N.Larin logistika moddiy oqimlar, resurslar, tovarlar va yo'lovchilar ko'rinishidagi obyektlarning harakatini tadqiqot qilish hamda ularni bir necha mezonlar (vaqt, tezlik, narx va masofa) bo'yicha optimallashtirish haqidagi fan deb ta'rif beradi.

«Logistika» fanining vujudga kelishi va hozirda keng qo'llanishining bir necha sabablari bor.

Birinchi sabab - bozor iqtisodiyotiga o'tish natijasida raqobatning keskinlashishi. Agar avtomobil transportni oladigan bo'lsak, bugun avtomobil transporti monopoliyadan chiqarildi va xususiyashtirildi. Bugungi kunda aksionerlik jamiyatiga tegishli bo'lgan avtokorxonalar bir-biri bilan, mas'uliyati cheklangan jamiyatlar (ulaming soni 3500 tadan ortib ketdi) bilan, mas'uliyati cheklangan jamiyatlar bir-biri bilan, hatto alohida olingan avtomobillar ham birbiri bilan raqobatlashmoqda.

Ikkinchi sabab - 70-yillardagi energetika inqirozidir. 70—yillar o'rtasidagi energetika krizisi logistikaning rivojlanishini tezlashtirib yubordi. Quvvat yetkazib berish narxini oshib ketishi ishbilarmonlarni tashishning iqtisodchangligini oshirish usullarini qidirishlariga olib keldi. Bu yerda yana shuni ham eslatib o'tish kerakki, faqat transport ishini yaxshilash bilan ko'zlangan maqsadga erishib bo'lmaydi. Buning uchun logistik jarayondagi barcha qatnashchilarning o'zaro kelishuvi zarur bo'ladi.

Logistikani rivojlanishining **uchinchi sababi** bu ilmiy texnika jarayonlarini iqtisodiyotga joriy qilinishidir.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, «Logistika» fanining rivojlanish bosqichlarini **uchta davrga** ajratish mumkin.

Birinchi bosqich-60-yillar. Bu yillarda moddiy oqimlarni boshqarish va muomala sohasida logistik yondoshuvdan foydalana boshlandi:

1. Ishlab chiqarish, saqlash va transportirovka qilishda alohida hisoblangan moddiy oqimlarni bir butun boshqarish tizimi deb o‘zaro bog‘lash mumkin.

2. Moddiy oqimlarni alohida taqsimlash funksiyalarini integratsiyalash (o‘zaro bog‘lash) sezilarli darajada iqtisodiy samara berishi mumkinligi ma‘lum bo‘ldi. Jismoniy taqsimlashni optimallashtirish masalalari avval ham yechib kelingan. Masalan, omborlarni va transport korxonalarini optimal joylashtirish, optimal marshrutlarni ishlab chiqish va hokazo. Ammo, avvallari bu masalalar bir- biridan tarqoq holda yechilar edi

Logistikani rivojlanishining **ikkinchi bosqichi** XX asrning 80— yillariga to‘g‘ri keladi. Bu davrga kelib logistikaning rivojlanish asoslari kengaya boshladi va ishlab chiqarish jarayonlarini qamrab oldi.

Logistika rivojlanishining **ikkinchi bosqichida** bir-biri bilan faqat ortish-tushirish operatsiyalari orqali bog‘langan transport va ombor endi ishlab chiqarish bilan ham o‘zaro chambarchas bog‘lanadi. Ular yagona iqtisodiy maqsadni ko‘zlab yagona muvofiqashgan texnologiya asosida ishlay boshlashdi. Buning uchun iste‘molchilar talabining to‘liq va o‘z vaqtida qondirilishini ta‘minlash maqsadida ularga bo‘lgan talabning stoxastik qonuniyatlari aniqlanadi. Aniqlangan qonuniyatlar asosida kerakli zaxira miqdori aniqlanadi. Bu esa o‘z navbatida omborlar sig‘imini aniqlash imkonini beradi. Bu ma‘lumotlar asosida tashish uchun zarur bo‘lgan harakatlanuvchi tarkib soni aniqlanadi. Mahsulotlarni ishlab chiqaruvchidan to iste‘molchigacha yetkazib berish ishlarini bir butun holda o‘rganish va logistik boshqarish ortish-tushirish mashina va mexanizmlari bilan harakatlanuvchi tarkib ishini muvofiqashtirish, yukning xususiyatlariga mos keluvchi transport vositasini (o‘ziyag‘dargichli, bortli, maxsus va hokazo) tanlash, tashish jarayonlarini modellashtirish va optimallashtirish masalalarini hal qilish imkonini beradi.

Logistikani rivojlanishining **uchinchi bosqichi** hozirgi davrga to‘g‘ri keladi va quyidagilar bilan belgilanadi:

- jahon iqtisodiyotida bozor jarayonlarini boshqarishda va tashkil etishda fundamental o‘zgarishlar vujudga keldi;

- birlamchi xomashyo manбайдan to oxirgi iste‘molchigacha mahsulotlar harakatining barcha davrlarida monitoring o‘tkazish moddiy va axborot oqimlarining tezkor o‘tishini ta‘milash imkoniyatini bemo‘ljigacha hozirgi zamon kommunikatsiya texnologiyalarining mavjudligi;

- logistika sohasida xizmat ko‘rsatuvchi tarmoqning rivojlanishi va hokazo.

Respublikamiz mintaqamizdagi eng yaxshi transport infratuzilmasiga ega. Davlatimiz hududidan 42530 km avtoyo‘l, 4500 km temir yo‘li (har 10000 km ga 150 km) o‘tadi va mamlakatimizni mintaqaning muhim transport koridorlariga ulaydi. O‘zbekistonning tranzit davlati sifatida ayniqsa Afg‘oniston Islom Respublikasiga

(Trans-Afg'on xalqaro transport karidori) kirish va Afg'oniston orqali Bandar Abbas va Chobahor portlariga chiqish imkoniyati Tojikiston Respublikasiga kirishi muhim hisoblanadi. Mohiyati yildan yilga ortib borayotgan Andijon- O'sh — Saritosh — Irkeshtom — Qashqar koridori dunyo tarixidagi eng buyuk loyihalardan bo'lgan va Xitoy Xalq Respublikasi tomonidan taklif qilingan «Bir makon — bir yo'l» (Belt and Road Initiative — BRI) da munosib qatnashish uchun va Xitoyni mamlakatimiz hududidan o'tuvchi yo'llar orqali boshqa mintaqalar bilan bog'lash xizmat qiladi. Xitoyning TIR konvensiyasiga qo'shilishi, Qirg'iziston orqali Xitoydan O'zbekistonga avtotransport orqali amalga oshirilgan ilk transport tranzit davlati sifatidagi potensialimiz yuqoriligidan dalolatdir. Bu potensialdan foydalangan holda Turkmaniston orqali Eron va Turkiyaga, Kavkaz davlatlariga, Bojxona Ittifoqi davlatlari orqali Yevropaga chiqishimiz mumkin. Bu imkoniyatlar ayniqsa iqtisodimiz uchun bevosita va bilvosita ishlab chiqarish, transport, infratuzilma, turizm sohalarida minglab ish o'rinlari yaratishi mumkin.

Natijalarga qaraydigan bo'lsak, sohani rivojlantirish uchun hali juda ham ko'p ishlar qilinishi kerakligini tushunish qiyin emas. Bunda asosan chegara va mamlakat hududiga bojxona jarayonlari samaradorligini oshirish, soha mutaxassislarini ko'paytirish, tizimga innovatsion yondashuvni tatbiq qilish muhim.

Xulosa va takliflar:

Men xulosa qilib aytishim mumkinki: Yurtimizda logistika faoliyati bilan shug'ullanayotgan insonlarga hozirda yurtimiz va Prezidentimiz tomonidan keng imkoniyatlar yaratilmoqda. Bu o'z navbatida yurtimizga ijobiy hissa qo'shmoqda, bular shular jumlasidan:

- ishsiz aholi kamaymoqda;
- YaIM ning yillik ulushi ortmoqda;
- aholining zamonga xos savodxonlik darajasi ortmoqda;
- aholining kudalik-turmush darajasi yengillashmoqda va boshqalar

Bundan tashqari men o'z izlanishlarim natijasida yurtimizdagi logistika faoliyatiga davlatimiz quyidagi takliflarimni joriy erishlarini istardim. Bular:

- mamlakatimizning har bir hududlarida logistika kurslarini tashkil etish;
- yurtimiz tadbirkorlariga kam foizli kreditlarni taqdim etish (jumladan logistik fermalarga);
- yurtimiz aholisini logistik tashkilotlarga bo'lgan ishonchini bosqichma-bosqich targ'ibotlar orqali yuksaltirishva boshqalar.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. J.R. Qulmuxamedov, M.M. aripjanov, K.M. nazarov, F.R. Mirzayev, X.A. Mirgiyazov "Logistika asoslari" Toshkent-2015
2. <https://lex.uz/docs/-3436209?ONDATE=20.03.2020> 2018 — 2022-YILLARDA TRANSPORT INFRATUZILMASINI TAKOMILLASHTIRISH VA YUK

TASHISHNING TASHQI SAVDO YO‘NALISHLARINI
DIVERSIFIKATSIYALASH CHORA-TADBIRLARI TO‘G‘RISIDA

3. <https://lex.uz/docs/-4300863> O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI TRANSPORT VAZIRLIGI TO‘G‘RISIDAGI NIZOMNI TASDIQLASH HAQIDA
4. <https://journal.sovcombank.ru/glossarii/chto-takoe-logistika>
5. <https://www.logistika.uz/>
6. <https://ru.wikipedia.org/wiki>